

Sosial-siyasi sabitlik iqtisadi inkişafın təminatçısı kimi

Məlum olduğu kimi, xalqların milli azadlıq hərəkatının, bipolyar sistemin fonunda dünyanın nəhəng geosiyasi vahidlərindən biri olan SSRİ süquta uğradı və beynəlxalq hüququn yeni müstəqil subyektləri meydana çıxdı. 70 ilə yaxın bir müddətdə SSRİ-nin imperialist idarəetmə sistemi altında əzilmiş xalqların müstəqilliyə qovuşması milli azadlıq mübarizəsində tarixi qələbə, nailiyyət kimi dəyərləndirilsə də, hələ bundan sonra bəhs edilən milli dövlətlərin qarşısında çox ciddi strateji vəzifələr dururdu. Keçid dövrü kimi səciyyələndirilən tarixi mərhələdə yeni cəmiyyət və qeyri-formal milli dövlət quruculuğu vəzifəsini dövrün tələblərinə, qanunauyğunluqlarına və reallıqlarına müvafiq surətdə yerinə yetirmək üçün uzunmüddətli pragmatik siyasi strategiya hazırlanmalı və mərhələ-mərhələ həyata keçirilməli idi. Amma formal müstəqillik əldə etmiş bir çox postsovet ölkəsində müstəqilliyin ilk illərində bu vəzifəyə nail olmaq mümkün olmadı.

18 oktyabr 1991-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin cari sessiyasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Dövlət müstəqilliyi haqqında” Konstitusiyaya Aktına müvafiq olaraq formal müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan da müstəqilliyin ilk illərində kompleks problemlər və dərin kataklizmlərlə üzləşdi. Əvvəla həmin dövrdə cərəyan edən proseslər və ortaya çıxan mənzərə onu göstərdi ki, Azərbaycan digər keçmiş SSRİ respublikaları ilə müqayisədə öz müstəqilliyini olduqca gec elan etmişdi. Məsələn, Litva 11 mart 1990, Rusiya 12 iyul 1990, Gürcüstan 9 aprel 1991, Estoniya 20 avqust 1991, Qırğızistan 31 avqust 1991, Özbəkistan 1 sentyabr 1991-ci il, nəhayət, Tacikistan 9 sentyabr 1991-ci ildə öz müstəqilliyini elan etdiyi halda, Azərbaycan buna yalnız 1991-ci il oktyabrın 18-də nail ola bildi. Təbii ki, bunun bir sıra obyektiv və subyektiv səciyyə daşıyan fundamental səbəbləri var idi. Bu səbəblərin başında isə həmin vaxt Respublikaya “rəhbərlik” edən subyektlərin qətiyyətsizliyi, Moskvanın kölgəsi altında, “kölə psixologiyası” ilə yaşamaq niyyətləri və bu rəhbərlərin xalqın ali mənafeyini mərkəzin imperialist maraqlarına qurban vermələri dayanırdı. Yəni keçmiş SSRİ-yə daxil olan respublikalarda öz müstəqillikləri uğrunda mübarizə aparan xalqlara həmin respublikaların rəhbərləri də bu və ya digər formada dəstək verdikləri halda, o zamankı Azərbaycan rəhbərliyi öz funksiyasını normal qaydada yerinə yetirə bilməyən mərkəzin təlimatlarını gözləyir və onun tapşırıqları əsasında hərəkət edirdi. Bu da nəticə etibarilə Azərbaycan xalqının müstəqillik arzularının mərkəzin imperialist tapşırıqları əsasında boğulması ilə nəticələnirdi.

Bir sözlə, bütün mahiyyəti və mövcudluğu ilə Kremldən asılı olan o zamankı Azərbaycan rəhbərliyi müstəqillik ideyalarını, prinsiplərini qəbul etmək, mənimsəmək iqtidarında deyildi. Sadəcə SSRİ-nin dağılması ərəfəsində formalaşmış təbii situasiya, hətta, imperiyanın mərkəzində dayanan Rusiyanın belə öz dövlət müstəqilliyini elan etməsi, həmçinin xalqın azadlıq istəyi kimi faktorlar Azərbaycanın da müstəqilliyinin əldə edilməsini şərtləndirdi. Məhz, Azərbaycanın o zamankı iqtidarının müstəqillik ideyalarına etinasız olmasının nəticəsi idi ki, onlar ölkəmizin müstəqilliyinin möhkəmlənməsi istiqamətində konkret olaraq heç bir addım atmadılar. Eyni zamanda sonrakı hadisələr göstərdi ki, o zamankı rəhbərlik təbii situasiyanın fonunda əldə edilmiş müstəqilliyin qorunub saxlanması kimi strateji missiyanı da reallaşdırmaq iqtidarında deyildi.

Beləliklə, Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra daha kəskin problemlər və kataklizmlərlə qarşı-qarşıya qaldı. O zamankı hakimiyyətin müstəqilliyə etinasız yanaşaraq və xalqımızın ali maraqlarını ayaqlar altına ataraq Azərbaycanı Rusiyanın forpostuna çevirmək uğrunda xüsusi fəallıq nümayiş etdirməsi və Moskvadan verilən tapşırıqlar əsasında hərəkət etməsi, bütün bunların fonunda isə yanlış strategiya seçməsi ilk növbədə torpaqların itirilməsinə xüsusi şərait yaratdı. Bu şəraitdən istifadə edən təcavüzkar Ermənistan isə həmin dövrdə strateji baxımdan ən əlverişli ərazilərimizi aneksiya etdi. Hələ bu, son deyildi. Xalqımızın bir sıra ictimai-siyasi xadimlərinin terror aktlarına məruz qalmaları, dövlət strukturları arasında çəkişmələrə start verilməsi və bunların daha kəskin xarakter alması Azərbaycanın bir dövlət kimi varlığını sual altına almışdı. Formal qaydada əldə edilən müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi həyəcan təbillərini daha da artırmışdı. Mövcud vəziyyətdən çıxışı təmin edə bilməyəcəyini anlayan o zamankı hakimiyyət çarəni istefa verməkdə gördü. Amma bu heç də ölkənin qurtulması mənasına gəlmirdi.

Bundan sonra hakimiyyətə gəlmiş AXC-Müsavat cütliyü Azərbaycanı sözün əsl mənasında xarici kəşfiyyət orqanlarının mübarizə meydanına çevirdi. Ölkədə tam bir anarxiya yarandı və daxili çəkişmələr özünün pik nöqtəsinə çatdı. Artıq “əlinə silah alan” hakimiyyəti ələ keçirməyə çalışırdı və bölücü meyillər olduqca güclənmişdi. Ermənistanın təcavüzü davam edir və xarici dövlətlər beynəlxalq münasibətlər sisteminə Azərbaycanı müstəqil subyekt kimi qəbul etmirdilər. Həmin ərəfədə güclü siyasi liderin nüfuzuna söykənən mütəşəkkil siyasi subyektlər lazım idi ki, Azərbaycanı anarxiya meyilləri ilə müşayiət edilən xaotik durumdan xilas etsin. Amma 1993-cü ilədək ölkəyə rəhbərlik edən şəxslər xarici qüvvələrin “piyada”sı kimi çıxış etməkdən başqa, xalqımız, dövlətçiliyimiz üçün heç bir önəm kəsb edə bilmədilər.

Beləliklə, müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan çox ciddi problemlərlə üzləşdi və sisteməlik strategiyanın həyata keçirilməməsi nəticəsində kataklizmlər iqtisadi, siyasi, sosial, hüquqi və digər sahələri iflic etdi.

Beləliklə, bütün bunların fonunda ölkədaxili kaos və destabilizmlə müşayiət edilən dağıdıcı tendensiyalar daha da

sürətləndi. Artıq ölkədə vətəndaş qarşıdurması səviyyəsində təzahür edən kataklizm və konfrantasiyalar şiddətləndi, eləcə də aqonist və antaqonist daxili qüvvələrin dağıdıcı mübarizəsi etnik bölücülük aktlarının yayılmasını şərtləndirdi. Əlbəttə, mövcud institusional kataklizmlərin dərinləşməsi etnik bölücülüğü sürətləndirməklə bərabər, üfui və şaquli münaqişələrin əhatə dairəsinin genişlənməsinə də təkan vermiş oldu. Bütün bunlar o zamanki hakimiyyət daxilindəki qarşıdurmaların açıq müstəviyə keçməsi ilə davam etdi.

1993-cü ilin iyun ayının 4-də Gəncədə sabiq korpus komandiri və AXC hakimiyyətinin Qarabağ üzrə xüsusi səlahiyyətli nümayəndəsi Sürət Hüseynovun rəhbərlik etdiyi 709-cu briqadanın ləğvi ilə bağlı qərarın rəsmi şəkildə qəbul edilməsindən sonra o zamanki müdafiə naziri Dadaş Rzayevin imzaladığı bu əmrə tabe olmayan Sürət Hüseynov təbeliyində olan hissələrin Bakıya doğru irəliləməsi ilə bağlı xüsusi göstəriş verdi. Bundan sonra toqquşmalar və qarşıdurmaların kəskinlik səviyyəsi daha da artdı. Belə ki, 709-cu briqadanı tərksilah etmək məqsədilə Gəncəyə göndərilmiş Milli Qvardiya hissələri ilə Sürət Hüseynovun rəhbərlik etdiyi silahlı birləşmələr arasında baş vermiş toqquşma hakimiyyət daxilindəki ayrılımlar və isterikanı artırmaqla bərabər, xaos və böhranın dərinləşməsinə səbəb oldu. Bütün bunlar isə ölkəni vətəndaş müharibəsinə sürükləyən dağıdıcı tendensiyaların pik nöqtəsi idi.

Beləliklə yuxarıda sadalananlar belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, AXC-Müsavat dövrünün hakimiyyət boşluğundan və təcrübəsizliyindən istifadə edən xarici qüvvələr özlərinin dağıdıcı niyyətlərini ölkəmizdə reallaşdırmaq üçün müxtəlif metod və vasitələrə istinad edirdilər. Bu zaman onlar daha çox iki klassik üsul üzərindən taktiki manevrlər edirdilər. Bunlardan biri taktiki manevrləri ayrı-ayrı ölkədaxili subyektlər üzərində qurmaqla məqsədə nail olmaq, digəri isə açıq surətdə zor işlətməklə uzurpasiya vasitəsilə son hədəfə çatmaq idi. İkinci variant üzərində durmaqla son məqsədə çatmaq real və perspektivli olmadığından bəhs edilən subyektlər daha çox birinci üsul üzərindən hərəkət edirdilər. Bunun başlıca səbəblərindən biri həmin ərəfədə Azərbaycanın ortamüddətli və uzunmüddətli perspektivdə məhz bu cür uzurpasiya siyasətinə qarşı duruş gətirmək üçün kifayət qədər potensial ehtiyatlarının (kəmiyyət və keyfiyyət ünsürləri baxımından) olması idi. Təbii ki, ölkəmiz üzərindən özlərinin milli və transmilli maraqlarını həyata keçirməyə çalışan aktorlar bu faktoru birmənalı şəkildə nəzərə almışdılar. Məhz bu səbəbdən onlar birinci variant üzərindən hərəkət etməyə başladılar. Bunun üçüncü bəhs edilən xarici qüvvələr Sürət Hüseynovun təmsalında özlərinə "etibarlı" tərəfdar tapdılar və rus generalı Şerbakin vasitəsilə öz planlarını reallaşdırmağa başladılar. Hadisələrin məhz bu cür inkişafının fonunda mövcud hakimiyyətin zəif cəhətlərindən məharətlə istifadə edən xarici güclər başladıkları böyük oyunun davamlılığını təmin etmək üçün S.Hüseynovun çox kiçik fiqur olduğunu nəzərə alaraq onu müəyyən vəzifə kürsüsünə əyləşdirmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirdilər və tezliklə buna nail oldular. Artıq cəmiyyətdə stereotiplər əsasında formalaşmış "xalq qəhrəmanı" imici və vəzifə səlahiyyəti ona xarici güclərin transmilli maraqları əsasında "piyada" qismində hərəkət etməyə imkan verirdi. Məhz həmin maraqların fonunda təşəkkül tapmış ssenariyə görə, Azərbaycan Ayaz Mütəllibov, Əlikram Hübətov, Sürət Hüseynov və ermənilər arasında bölüşdürülür, sonra isə konfederasiya əsasında yeni federativ respublika yaradılırdı. O zamanki iqtidar diplomatik resursları və strateji idarəetmə potensialı ilə bunun qarşısını almaqda aciz idi. Məhz, buna görə də, Əbülfəz Elçibəy qurtuluşu Heydər Əliyevi Bakıya dəvət etməkdə görürdü. Çünki belə bir mürəkkəb situasiyanın fonunda ölkədəki dağıdıcı qüvvələr və meyilləri neytrallaşdıracaq, struktur islahatları ilə xaos və anarxiya vəziyyətini aradan qaldıracaq, münasibətləri sürüşkən müstəvidə cərəyan edən qüvvələrarası ziddiyyətləri həll edəcək və nəticə etibarilə tətbiq edəcəyi strategiyaya ilə ümummilli maraqları əsas götürəcək lider siyasətçi tələb olunurdu. Məhz belə bir mürəkkəb situasiyanın və strateji vəzifələrin fonunda Azərbaycanı kataklizmlərdən, eksses aktlarından (kəskin qarşıdurmalarla səciyyələnən toqquşmalar və ictimai ahəngin ciddi surətdə pozulması) xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyev öz zəngin dövlətçilik təcrübəsi və milli bağlılığı ilə qurtara bilirdi. Məhz bunun da qanunauyğun nəticəsi kimi, bu cür mürəkkəb vəziyyətdə Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev iyun ayının 9-da Bakıya gəldi və həyata keçirdiyi təxirəsalınmaz tədbirlərlə qısa zaman kəsiyində vətəndaş müharibəsi təhlükəsinin qarşısını aldı. Əlbəttə, bir neçə xarici dövlətin dəstəklədiyi və kifayət qədər daxili qüvvənin müdafiə etdiyi bu planı pozmaq və milli maraqlara və dəyərlərə müvafiq surətdə ictimai-siyasi sabitliyi təmin etmək çox çətin idi. Lakin Ümummilli liderin sistematik surətdə həyata keçirdiyi milli siyasətin fonunda birinci mərhələ xalqımızın ali maraqları əsasında başa çatdı.

Xalqımızın milli psixologiyasına dərinləndən bələd olan, ölkədaxili ictimai-siyasi proseslərin mahiyyətini rəasional surətdə dərk edən Ulu öndər Heydər Əliyev xalqın bir hissəsinin Sürət Hüseynovu dəstəklədiyini, orduda onun möhkəm dayaqlarının olduğunu və xarici himayədarların güclü mühafizə qrupu tərəfindən qorunduğunu bildirdi və buna müvafiq siyasi manevrlər seçməklə xalqımızın ali mənafeyinə uyğun nəticələrə doğru irəliləməyə nail oldu. Beləliklə, Azərbaycan xalqı bölücü aktlarla müşayiət edilən və xaos, kataklizm mənbəyi kimi çıxış edən kontrovenzalarnın (ixtilaflarla müşayiət edilən və parçalanmalara səbəb olan dağıdıcı proseslər) böyük bir hissəsindən qurtula bildi.

Bununla da, bölücülərlə yanaşı, onlara havadarlıq edənlər Azərbaycanda Ulu öndər Heydər Əliyevin yaratdığı milli birliyə məğlub oldular. Xalqa müraciətində Azərbaycanın vahid və bölünməz olduğunu bir daha bəyan edən Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanda hər bir vətəndaşın qanun qarşısında eyni hüquqlara malik olduğunu söylədi: "Bizim Azərbaycan vahid Azərbaycandır. Onun vətəndaşlarının hamısı eyni hüquqlara malikdir. İndiyədək Azərbaycanda heç vaxt talış, azərbaycanlı, türk və sair söhbəti olmamışdır. Bu, süni surətdə ortaya atılmış şeydir.

Onları bir-birindən ayırmaq olmaz. Bu, əti dırnaqdan ayırmağa bərabərdir. Ayrı-ayrı avantüristlərdən savayı, buna heç kəs yol verməz. Bizim birliyimizi heç kəs poza bilməz, bizi bir-birimizdən heç kəs ayra bilməz”.

Bir sözlə, Ulu öndər Heydər Əliyevin zamanında atdığı pragmatik addımlar bir əsrdə ikinci dəfə müstəqillik əldə etmiş Azərbaycanın öz mövcudluğunu qoruyub saxlamasını təmin etdi. İctimai-siyasi sabitliyin təmin edilməsi və sistemativ səciyyəli kompleks tədbirlərin görülməsi nəticə etibarilə yeni cəmiyyət və qeyri-formal milli dövlət quruculuğu prosesinin başlanmasını mümkün edən substrat oldu.

Məhz bundan sonra mövcud problemlərin həll edilməsi istiqamətində sistemativ strategiya ilə müşayiət olunan ardıcıl staretji addımlar atıldı.

Həmin ərəfədə milli həmrəylik və bütövlüyə, ümummilli inkişaf və siyasi sabitliyə təhdid yaradan və mane olan başlıca amillərdən biri də müxtəlif xarici subyektlərin göstərişi və daxili qüvvələrin iştirakı ilə həyata keçirilməyə cəhd edilən dövlət çevrilişləri idi. Məhz bu cəhdlər xaricdən idarə edilən daxili antimilliyə qüvvələrin formal müstəqilliyə malik olan milli dövlətimizin mövcudluğu və təhlükəsizliyinə qarşı etdiyi mənfi sui-qəsd idi. Xarici güclərin milli və transmilli maraqları əsasında baş tutan çevriliş cəhdləri ilk zamanlarda ölkədə hökm sürən xaoslu durumu daha da kəskinləşdirən amil qismində çıxış etməklə yanaşı, ölkədaxili qüvvələrarası antaqonist münasibətləri də olduqca şiddətləndirmişdi. Məhz bu cür dağıdıcı hallar ölkə daxilində bütün strukturların işini iflic etməklə dərin institusional kataklizmləri daha da kəskinləşdirmişdi. Bütün bunlar 1991-ci ildən 1993-cü ilədək davam edən hakimiyyət böhranı və boşluğunun, anarxiyanın doğurduğu faciəvi olaylar idi. Mövcud hakimiyyətin siyasi irrasionallığı, qeyri-pragmatik fəaliyyət mexanizmi məlum çevriliş cəhdlərinin baş tutmasına real zəmin və imkan yaradan başlıca faktorlardan idi. Beləliklə də, Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunu uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə daha böyük nailiyyətlərin əldə olunması bir daha sübut edir ki, Ümummilli liderimizin formalaşdırdığı sabit sosial-siyasi sistem hazırki sürətli inkişafımızın təməlini təşkil edir.

“Yeni Azərbaycan”ın Analitik Qrupu